

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 24 (37)

Суми – 2020

**SECTION 1
THEORY AND HISTORY OF THE STATE AND THE RIGHT;
HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL STUDIES**

**СЕКЦІЯ 1
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ**

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i24.p7>

ПРОЕКТ «НОВОЇ ЛЮДИНИ» В РАДЯНСЬКОМУ СОЮЗІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Сухонос Володимир Вікторович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри фундаментальної
юриспруденції та конституційного права
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9058-5182>

Мурач Дмитро Васильович
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4645-1275>

У статті розглядається особливості проектування «нової людини» в Радянському Союзі. Розкрито сутність більшовицького проекту перевтілення суспільства в сторону комуністичної ідеології. Досліджується, що окремі методи впливу на суспільство з'явилися не лише виходячи з положень марксистської доктрини, а й з орієнтації на традиційний ідеал виховання, що століттями знаходив своє відображення в працях утопістів. Проаналізовано, що важливим фактором проектування «нової людини» стали інтереси форсованої модернізації суспільства, що спонукали авторів проекту надати ідеалу і системі цінностей «нової людини» дуалістичний характер (синтез соціоцентризму і антропоцентризму). Цей проект являє собою чергову спробу запропонувати суспільству культурний зразок, що несе завданням розповсюджувати марксистську ідеологію.

Виокремлення кожного окремого елемента впливу зумовлено екзистенціалістичним баченням соціалістів-утопістів, які зазначали, що подібні зміни відбуваються поступово та необхідно багато часу, поки «прийде покоління нових людей». Акцентується увага на вирішальному місці дітей в цьому проекті як основної аудиторії впливу. Проаналізовано зміну умов життя як головного аспекту для реалізації проекту «нової» людини.

Предметом вивчення є законодавство Радянського Союзу та наукова література, що стала фундаментом різких змін в уявленні владної верхівки з приводу концепції радянської людини

майбутнього. Пропонується врахування певних особливостей правової системи та ідеології, характерних для Радянської доби. Такий підхід дозволяє виділити основні елементи механізму запровадження моделі людини «нового типу» та здійснити критичний аналіз кожного з цих елементів як окремих складових цієї системи. З'ясовано особливості реалізації державної політики СРСР в підтримку комуністичної ідеології, що заснована на загальній рівності та колективізмі. Зроблено висновок, що функціонування кожного окремо взятого чинника впливу не має сенсу та, також, що усі наведені у роботі чинники, за допомогою яких втілювався проект людини «нового типу», утворюють єдину гармонійну систему впливу на суспільство.

Ключові слова: трансгуманізм, людина «нового типу», Радянський Союз, людина майбутнього.

Sukhonos V.V., Murach D.V. "New man" project in the Soviet Union: historical and legal aspect. The article discusses the design features of the "new man" in the Soviet Union. The essence of the Bolshevik project of transformation of the society towards the Communist ideology. Is examined that the individual methods of influence on the society appeared not only on the basis of the provisions of the Marxist doctrine, but also on the orientation to the traditional ideal of education for centuries was reflected in the writings of utopians. Analyzed that the important factor in the design of a "new man" became the interests of the forced modernization of society, prompted the authors of the project to provide ideal and value system of the "new man" dualistic nature (synthesis of anthropocentrism and sociocentrism). This project represents another attempt to offer a cultural pattern that carries a mission to spread Marxist ideology.

The selection of each individual element impact due to eksternaliteter vision of the utopian socialists, who noted that such changes occur gradually and need a lot of time before "there will come a new generation of people." Focuses on the crucial place of children in this project as the main audience impact. Analyzes the changing conditions of life as the main aspect for the project of a "new" person.

The subject of study is the law of the Soviet Union and scientific literature that became the Foundation of dramatic changes in the ruling elite about the concept of the Soviet man of the future. It is proposed the specific characteristics of the legal system and ideology, characteristic of the Soviet era. This approach allows us to identify the main elements of the mechanism of introduction of model of man "new type" and to carry out a critical analysis of each of these elements as separate components of this system. Found features of realization of the state policy of the USSR to support Communist ideology, based on shared equality and collectivism. It is concluded that the functioning of each separate factor makes sense, and also that all the work factors, which embodied the project of the man "new type", form a single harmonious system impact on society.

Key words: transhumanism, «new type» man , the Soviet Union, the man of the future.

Постановка проблеми. У третій декаді ХХ ст. Всесоюзна комуністична партія (більшовиків) стала єдиною правлячою політичною партією в СРСР і розпочала втілювати власну ідеологію в життя. Партійні діячі почали впроваджувати нові політичні інститути, нових видів економічних та суспільних відносин, тим самим значно деформуючи структуру та культуру тогочасного суспільства. Розпочався процес створення «нової людини» та її моделі в радянську добу з точки зору партійної ідеології, комуністичного морального ідеалу та доктрини марксизму. Це можна спостерігати, здійснюючи критичний аналіз пам'яток правової культури та особливостей організації суспільства епохи Радянського Союзу. Ця тенденція мала пріоритетне значення, оскільки

була пов'язана з важливими суспільно-політичними процесами та феноменами.

Стан наукової розробки. Звісно, проблематика проектування людини «нового типу» вже була об'єктом дослідження низки науковців. Відзначимо, зокрема, праці таких вчених, як С. Новіков, Е. Молостова, Т. Корабльова та ін., які заклали базові засади методології дослідження основних елементів зовнішнього впливу на формування людини «нового типу». Окремі аспекти впливу радянської ідеології на тогочасне суспільство досліджували такі вчені як П. Рейфман, Ю. Русецька, О. Лещина та ін. Проте, враховуючи той факт, що досліджувана тема є висвітленням першого досвіду впливу ідеології та владної верхівки на суспільство і його культуру, вкрай

важливим уявляється питання дослідження можливих методів впливу влади на суспільство, а тому існує нагальна потреба у комплексному вивченні способів впливу на людей в радянську епоху та висвітленні проблемних питань, пов'язаних із дослідженням взаємозв'язків методів впливу.

Метою статті є здійснення характеристики системи методів впровадження проекту «нової людини» в Радянському Союзі.

Виклад основного матеріалу. На кожному етапі свого розвитку людство намагалося вплинути на природу людини та середовище свого існування в цілому. З появою нових технологій почалися спроби видозмінювати навколишній світ під потреби людини.

Паралельно цьому люди намагалися змінити самих себе під стать власних потреб. З появою нових потреб та випробувань, люди починають розуміти, що людина як вид – не є ідеально пристосованою до нових умов, що були спричинені технологічним проривом. У контексті нового світогляду для людей на перший план починають виходити завдання подолання біологічної обумовленості людської істоти і досягнення безсмертя. В умовах технологічної глобалізації стає можливою деформація природи біосферної людини, зміна не якихось окремих атрибутів людини, а трансформація її біосоціальної природи та її інтеграція з техносферою під впливом нових технологій [1]. Так, вперше саме слово «transhumane» використовував Данте Аліґ'єрі у своїй «Божественній комедії» як назву нової течії вдосконалення людства. Ідеї, виражені у формі бажань чи думок, які сьогодні можуть бути інтерпретовані як трансгуманістичні, можна віднайти в людській культурі протягом всієї її історії. Здебільшого вони містилися в релігійних текстах і стосувалися перетворення людської природи і трансформацію в надістоту – ідеї про вдосконалення в йозі, уподібнення Христу в християнстві [2, с. 232–244].

Трансгуманізм (від лат. trans – крізь, через, за; лат. humanitas – людяність, лат. humanus – людяний, лат. homo – людина) – раціональний, заснований на осмисленні досягнень та перспектив науки, світогляд, який визнає можливість і бажаність докорінних змін у становищі людини, за допомогою передових технологій задля позбавлення їх від страждання, старіння та смерті, а також значного посилення фізичних, розумових і психологічних можливостей людини [3].

В ХХ ст. трансгуманізм набув дуже сильної популярності серед утопістів, футурологів та фантастів. У першій половині ХХ ст. фантасти С. Лем, І. Єфремов, брати А. і Б. Стругацькі, А.

Азімов, Г. Іген сформували науково можливий і привабливий образ майбутнього, в якому людство досягає надзвичайних можливостей завдяки досягненням науки, техніки і вдосконаленню власних тіла й моральності [2, с. 234–244]. На теренах Радянського Союзу з'являлися власні трансгуманістичні течії та концепції. Прикладом їх можуть стати російські космісти, які вірили у космічне призначення людини та необхідність всебічного розвитку тіла та розуму. Головними представниками радянського трансгуманізму є ідеї післяреволюційної епохи щодо запровадження нового комуністичного світу та «нової людини».

У післяреволюційну епоху мрії в душі тих, що описували у своїх працях соціалісти-утопісти зовсім не були чимось рідкісним або незвичним. Навпаки – все суспільство, що зародилося після революційних потрясінь і громадянської війни в країнах Радянського Союзу було в очікуванні настання нового, комуністичного світу. При цьому було очевидно: для настання комунізму необхідні не тільки нові виробничі відносини і техніка, а й новий тип людської організації та моделі суспільства. Концепція комунізму потребує нову людину – народжену в революційній стихії і здатну породити нове суспільство – і в той же час стати його частиною. Власне, і сам К. Маркс казав про те, що, в результаті революції, не тільки пролетаріат змінить світ навколо себе, але станеться і зміна самих людей, народиться нова особистість [4, с. 174].

Таким чином, перед владною верхівкою того часу стояла єдина мета – створити людину «нового типу» та всі умови для її повноцінного існування. Для виконання поставленої задачі влада взяла під свій тотальний контроль усі сфери життя радянської людини. Провівши детальний аналіз особливостей життя радянської людини та дослідивши модель людини «нового типу», ми вивели основні фактори, за допомогою яких досягалось запровадження концепції «нової людини», до них відносяться:

- Ідеологічний контроль суспільства;
- Використання архітектурної інженерії як способу видозміни суспільної моделі організації побуту радянського громадянина;
- Використання мас-медіа як способу інформаційного контролю суспільства;
- Педагогічне проектування;

Усі ці фактори тісно взаємодіють один із одним та утворюють єдину систему, завданням якої є зміна дисциплінарної матриці людини. Акцентуємо увагу на тому, що кожен окремо взятий чинник слугує як спосіб верифікації загального твердження.

Для повноцінного аналізу моделі «нової людини» необхідно дослідити ті концепції, що пропонувалися ідейними лідерами радянської доби. Так, Л. Троцький пропонував сформувати «конкретну людину нашої епохи, яка повинна боротися за створення умов, з яких виросте гармонійний громадянин комуні». На даному етапі передбачалося створювати борців, революціонерів, які були б конкретно історичним, отже, тимчасовим типом людини. Серед якостей, які слід формувати революціонеру, Л. Троцький виділяв одночасне розвиток тілесних і духовних здібностей, начитаність, ведення революційної діяльності, а також необхідність наявності друзів-революціонерів за кордоном [4, с. 171].

На його думку, революціонер, був пов'язаний тільки з робочим класом, мав свої особливі психологічні риси, якості розуму і волі. По-перше, він не повинен боятися застосовувати нещадне насильство. По-друге, бути вільним від внутрішніх забобонів релігійного, національного характеру, тобто бути атеїстом і інтернаціоналістом. По-третє, володіти мужністю у фізичному сенсі (не мав права бути боягузом) і мужністю в ідейному сенсі (дерзання в дії, рішучість на справи, досвід яких ще не перевірено); По-четверте, він повинен бути готовим до всього [5, с. 283].

Зовнішній фізичний вигляд моделі революціонера комуністи-утопісти, зокрема сам Л. Троцький, уявляли як трохи усміхненого, худорлявого, невеликого і рухомого, одночасно нервового і в той же час впевненого і спокійного чоловіка. Безумовно, така модель була створена для досягнення певної мети. Дійсним ідеальним людиною майбутнього повинен був стати високий суспільно-біологічний тип [5, с. 283]. Це повинна була бути гармонійно розвинена людина у фізичному, психологічному та моральному аспектах. Серед головних якостей виділялася: краса, сила, розум, гармонійно складене тіло, ритмічні рухи, музичний голос, рівномірність розвитку, талановитість і природні здібності особи. Обов'язковим було вміння опановувати власними почуттями та інстинктами, тобто підпорядкування розуму і волі процесів дихання, кровообігу, травлення і навіть запліднення у власному організмі людини.

В. Ленін у своїх промовах акцентував увагу на тому, що людина майбутнього живе за принципом колективізму, при чому індивідуальні якості особи розвиваються та використовуються «на благо суспільства» [6, с. 168].

Й. Сталін в брошурі 1906 р. «Анархізм та соціалізм» виразив своє ставлення щодо зміни людини: «Якщо б мавпа не встала на ноги, її нащадок, людина, завжди б ходила на чотирьох

ногах... Спочатку необхідно змінити навколишні умови життя!». На його переконання, ключовим кроком держави до зміни поведінки громадянина є корекція умов життя, в яких знаходиться суспільство [7, с. 96].

У своїй праці в 1926 р. професор М. Гредескул, розмірковуючи про майбутнє радянського суспільства, писав: «Вони будуть мислити по-іншому, відчувати по-іншому, у них будуть інші характери та зовсім інша модель взаємовідносин між собою» [8].

Прикладом «механізації» людини та уподобання її до машини є ідея інженера О. Гаста, який працював на той час в Центральному інституті праці. Він був прихильником ідеї автоматизації людини до машини з метою підвищення ефективності трудових процесів. О. Гаст писав: «Ми повинні створити автомати з нервів і м'язів, які ми перетворимо на природні робочі рухи, і, водночас, ми повинні створити автомати загальної поведінки суб'єкта». Таким чином, О. Гаст був націлений на створення нової людини, в основному придатної для державної трудової культури [9, с. 34].

Наведені данні свідчать про те, що концепція «нової людини» в уявленні багатьох вчених та комуністів-ідеологів є аналогічною та спрямованою на створення принципово нової моделі організації суспільства – комуністичної. При цьому, першим і найважливішим фактором вважалися умови проживання та модель організації побуту. Інструментом впливу в такому разі виступала архітектурна інженерія.

Річ у тім, що архітектура – це не тільки мистецтво створення фізичних об'єктів, але і спосіб матеріального втілення уявлень про світоустрій, норм та ідеалів способу життя. Більше того, архітектура – ефективний інструмент формування способу життя відповідно до ідеалів часу [10, с. 53]. Архітектурну інженерію комуністи використовували в якості інструменту для формування майбутньої політичної парадигми в суспільстві.

Ідея соціалістів-утопістів про створення «людини нового типу» привела їх до створення концепції «фаланстера» – нової форми житла, де люди змогли б привчитися до колективізму. В його основу була закладена ідея продуктивної і споживної асоціації. Всі види роботи в подібних житлових комплексах розподілені між «пристрасними серіями»: кожен самостійно обирає: чим він буде займатися. Результати праці всіх членів фаланги будуть збиратися у її спільні сховища, і звідси вони можуть отримувати все необхідне їм для повноцінного існування та самореалізації. При цьому, в фаланзі зберігаються

приватна власність і нерівність станів. Діяльність кожного буде оплачуватися за кількістю витраченої праці. Загальний дохід фаланги буде поділятися на дванадцять частин, з яких чотири припадуть на частку капіталу, п'ять – праці, три – таланту, теоретичних і практичних знань [11, с. 523].

Досить цікавим є той факт, що для більш правильної оцінки всі роботи у таких комплексах розподілені за ступенем привабливості, за ступенем складності і корисності, і, залежно від цих параметрів, буде видаватися оплата. Тільки в розподілі продуктів, отриманих фалангою, не допускалося індивідуальної свободи: в усьому іншому вона є верховним принципом [12, с. 76].

Але головним «матеріалом» нового суспільства вважалася молодь. Для студентів та дітей створювалися спеціальні заклади: студентські гуртожитки-комуни та клуби, дитячо-юнацькі політичні організації (форпости) [13, с. 26; 14, с. 134].

Якщо дітей не потрібно було «перевиховувати», то зі старшим поколінням доводилося запроваджувати більш жорсткі методи. Так, функціональна схема гуртожитку-комуни була орієнтована на створення жорсткого розпорядку дня мешканців: вранці студент прокидається в двомісній спальній кабіні, яка вміщає тільки ліжка і табуретки (всього таких кабін було 1008) – і прямує до санітарного корпусу, де проходить, немов по конвеєру, послідовно душеві, приміщення для зарядки, роздягальні. З санітарного корпусу студент сходами або пандусом спускається в низький суспільний корпус і входить до їдальні, після чого відправляється до інституту або ж інших приміщень корпусу. Увечері студент повертається в спальний корпус, де залишає речі в гардеробній і в нижній білизні проходить у спальну кабіну. Протягом ночі спальна кабіна вентильовується із застосуванням озонування повітря, «не виключена можливість снодійних добавок» [15, с. 48–49].

Партійні діячі цілком підтримували молодіжний комунарський запал, вважаючи, що комуна, як писала Н. Крупська, – «...це організація на ґрунті усупільнення побуту нових суспільних відносин, нових взаємовідносин між членами комуни, нових... товариських відносин між чоловіком і жінкою» [16, с. 108].

Таким чином, архітектурна інженерія комуністів створила нові умови для життя людей. Такі зміни повинні були привчити та «перевиховати» людей до колективізму в усьому, що, в свою чергу, є основою концепції комуністичної моделі організації суспільства.

Окремим компонентом системи перевиховання можна виділити нову течію в педагогіці.

Педагогічне проектування було зумовлено роздумами комуністів про майбутні покоління та те, яким чином їх можна відсторонити від впливу «старої» системи. У своїй промові на III з'їзді комсомолу в 1920 р. В. Ленін (цілком в дусі моменту) стверджував: «Тому поколінню, представникам якого близько 50 років, не можна розраховувати, що воно побачить комуністичне суспільство. До тої пори це покоління урешті-решт просто не доживе. А те покоління, якому нині 15, воно і побачить комуністичне суспільство, і саме будуватиме це суспільство» [8]. Подібними твердженнями висловлювався і Є. Преображенський, говорячи, що старе покоління, який би серйозний внесок у розбудову комунізму воно не зробило, ніколи повноцінно його не сприйме через «забрудненість» старим порядком [17, с. 57]. Загалом, комуністична номенклатура вбачала великий потенціал саме в майбутніх поколіннях. Через це усі зусилля докладалися до створення навчально-виховних комплексів та нових, забарвлених комуністичною думкою, навчальних програм.

І хоча, як нам відомо, марксизм виділяє особисту індивідуальність як найвищу цінність людини, але тогочасна владна верхівка мала інші переконання щодо цього. Так, М. Лядов (ректор Комуністичного університету ім. Я. Свердлова) писав, щодо мети виховання, про «колективно думачу дитину» і вважав, що такою може бути дитина, яка зростає «винятково у суспільному середовищі», а тому батьки «занапащають своїх дітей, виховуючи їх удома» [6, с. 163]. А М. Бухарін та Є. Преображенський у спільній праці заявляли, що «людина належить не самій собі, а суспільству – людському роду» і що майбутнє належить «громадському вихованню» [17, с. 57].

Тому зі школи хотіли створити навчально-виховний комплекс комуністичного спрямування на кшталт трудової колонії ім. Горького і комуни ім. Дзержинського. Відома російська дослідниця А. Баріч назвала ці заклади школами-общинами (школами-комунами) і підкреслювала, що вони є найвизначнішими проявами комуністичного педагогічного проектування [18, с. 160].

Щодо особливостей навчально-виховного процесу, то такі дослідники, як А. Баріч та С. Новіков зазначали, що дитяче самоврядування в подібних комплексах постійно розвивалося: зростала кількість учнів, які активно працювали в органах самоврядування, вдосконалювалася робота кожного з них, накопичувався корисний досвід і традиції [18, с. 160; 19, с. 21]. Все це не могло не робити значного впливу на розвиток дитячого самоврядування в межах цих установ. Воно немов би дорослішало: збільшувалося число обов'язків,

самостійно виконуваних дітьми, значно розширювалися права органів колективу. Такі серйозні зміни в змісті роботи органів колективу призводили до не менш значних змін у формах самоврядування: міцніла взаємодія окремих його органів, у зв'язку з ускладненням функцій відбувалася подальша диференціація рад, комісій, обов'язків відповідальних осіб у колективах [20, с. 131].

А. Макаренко намагався «виростити» найбільш здібних представників суспільства, які «будуть готові до всього» і, при цьому, їхнє життя буде проходити в умовах цілковитого колективізму. Навколо окремих організаторів складався актив, тому що їм поодиночки було вже не під силу виконувати значно збільшені обов'язки, тоді як поруч з ними виявилось багато товаришів, які бажали підключитися до роботи. Однак у складній роботі із створення справедливої спільноти діти не були надані самі собі. Не обмежуючи діяльність самоврядування шляхом тиску, прямих заборон (як це було в традиційній громаді), макаренківський педагогічний колектив забезпечував керівництво діяльністю вихованців через вихователя. Будучи сполучною ланкою між педагогічною радою і самоврядуванням, вихователь створював умови для забезпечення єдності виховних впливів, завдань і шляхів їх подолання. Подібний характер керівництва дитячим самоврядуванням став найважливішою передумовою створення єдиного виховного колективу, який вирішував загальні питання організації життя дітей [20, с. 133].

Тобто, макаренківський колектив був вже новою школою-общиною, в якій з традиційної народної культури бралася ідея соборності, а з культури нового часу – ідея особистої відповідальності та ініціативності.

А. Баріч виділяла наступні сутнісні риси «макаренківської» школи-комуни:

- 1) поєднання навчання з продуктивною працею;
- 2) врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів;
- 3) успішність і творчий характер праці;
- 4) рівність прав і обов'язків вихователів і вихованців;
- 5) чітка організація праці;
- 6) принцип доброзичливості і взаємодопомоги;
- 7) принцип чесності і довіри;
- 8) принцип виборності, законності і злагоди;
- 9) принцип добровільності діяльності;
- 10) принцип соціальної значущості діяльності, поєднання в діяльності кожного учня організаторських і виконавських функцій [18, с. 161].

Правове регулювання системи освіти розпочалося ще за перших років панування

комуністичної партії. На основі декретів РНК РРФСР, прийнятих у 1918-1919 рр., система освіти була докорінно змінена: існування приватних шкіл було заборонено, запроваджувалося безоплатне навчання, спільне навчання дітей обох статей, школа відокремлювалася від церкви, а церква – від держави, заборонялося викладання в навчальних закладах будь-якого віровчення і виконання обрядів релігійного культу, скасовувалися фізичні покарання дітей, всі національності отримали право на навчання рідною мовою, покладено початок створенню системи суспільного дошкільного виховання нового зразка, створювалися та набували чинності нові правила прийому до вищих навчальних закладів. Усі ці кроки призвели до початку реформування «старої» системи освіти.

Сучасні дослідники відзначають, що комуністична атака на систему розподілу наукових статусів розпочалася у 1918 р. Справа полягала не стільки у «перевихованні буржуазної професури», скільки у встановленні рівного доступу до освіти і знищення станових привілеїв, до числа яких належала і привілей бути освіченим. Головним завданням вбачалося створити нові умови для виховання сучасного комуністичного покоління людей.

Вдалим прикладом наслідування цих навчально-виховних комплексів, на нашу думку, є піонерські організації. Започаткувала піонерський рух дружина В. Леніна, Н. Крупська у 1922 р. Виховували піонерів в дусі комуністичних ідеалів. Велику увагу приділяли також і фізичній підготовці – загартуванню, силовим вправам, багатоденним походам. Лейтмотив – жертвність і допомога. Дітей з дитинства вчили до самопожертви, бути готовими прийти на допомогу за будь-яких обставинах, і, звичайно, віддати життя за комуністичні ідеали [21, с. 35].

Як наслідок, «нормальними» і звичними для молоді стали форми проведення дозвілля, позитивно оцінювані традиційною комуністичною мораллю, а вимога аскетичного подвижництва засіла в свідомості молоді з чітким презирством сексуальних відносин, пияцтва та хуліганства. Проектувальники «нової людини» спочатку виділили ті соціальні феномени, які вони вважали неприпустимими, потім кваліфікували їх як «буржуазні» і, нарешті, шляхом протиставлення сформулювали позитивні соціалістичні звичаї. «Хворобами побуту» були названі пияцтво і хуліганство, статева розпущеність, релігійність. Відповідно, від «нової людини» вимагалися тверезість, дисциплінованість, товариське ставлення до всіх товаришів, неприйняття релігійних обрядів і традицій [19, с. 23].

В галузі літератури, як і в сфері педагогіки, серед більшовицьких ідеологів не було єдиної думки з приводу того, що саме потрібно робити, щоб правильно виховати «нову» людину. Наприклад, розгорнулася велика дискусія про те, чи варто радянським дітям читати казки.

Характерно, що в художніх текстах цього часу зустрічається сюжет, в якому герой-дитина залишає сім'ю і знаходить в результаті щастя в державному радянському притулку або в співтоваристві ідеологічно правильних ровесників. Наприклад, в оповіданні письменника М. Голдберга «Ленінський значок» батько головного героя Гришка забирає його з піонерського клубу і б'є, забороняючи мати справу з піонерами. В результаті Гришко їде в Москву, на Червону площу, де його забирають в міліцію і відправляють у дитячий будинок. Там він стає піонером, надягає краватку і приколює собі значок із зображенням Леніна [22, с. 157].

Доволі сильний вплив мала повість А. Гайдара «Тимур та його команда» [23]. Вся література того часу видавалася газетою «Піонерська правда» та була спрямована на формування інтересу молодшого покоління до змін у бік «правильної» комуністичної моделі життя. Зазвичай, у таких творах головний герой був тією самою людиною «нового» типу, і, за допомогою літературних прийомів, у дітей викликався шалений інтерес до таких персонажів. І воно не дивно, адже інша література була заборонена цензурою. Багато радянських дітей і підлітків після прочитання подібної літератури мріяли стати «новими людьми», гідними комуністичного майбутнього. Вони докладали до цього чималих зусиль старанно навчаючись, займаючись фізкультурою і проходячи військову підготовку, займаючись піонерським активізмом [24, с. 62].

У Радянському Союзі більша увага приділялася саме молодшій віковій категорії, адже для переважаючої частини революціонерів, які прийшла до влади, дитина здавалася своєрідною «*tabula rasa*», тобто шматком глини, з якої, за певної майстерності, можна було виліпити все що завгодно. Як зауважував А. Луначарський: «з маленької дитини дошкільного віку можна ліпити, школяра можна гнути, юнака можна ламати, а дорослого тільки могила виправить». Проте «доросла» література не залишилася без уваги. Наприклад, газета «Комсомольська правда» була найпоширенішою в Радянському Союзі та виконувала теж саме завдання, що й дитяча література – пропаганда комуністичної моделі життя.

Необхідно зазначити, що з розвитком теле- та радіо-комунікацій в Радянському Союзі ці сфери

також використовували для пропаганди правильності та істинності «нової» радянської моделі життя. Досить цікавим було те, що опозиційна та антикомуністична література на той час взагалі не приймалася до друку, а її розповсюдження суворо контролювалося. Головною рушійною силою влади в цій справі була цензура.

Відкрите та пряме партійне втручання в роботу цензури розпочалося з 1925 р. і різкими темпами посилювалося в 1930-і роки [24]. Найважливішими документальними свідченнями прямого партійного контролю над питаннями цензури в цей період стала низка постанов ЦК ВКП (б): «Про політику партії в галузі художньої літератури» № 67 від 18 червня 1925 р., «Про видавничу роботу» від 15 серпня 1931 р., «Про перебудову літературно-художніх організацій» від 23 квітня 1932 р., «Про видавництво дитячої літератури» від 20 травня 1933 р., «Про літературну критику і бібліографію» від 2 грудня 1940 р., а також ряд постанов 1946–1948 рр. (зокрема, постанова ЦК ВКП (б) «Про журнали "Зірка" і "Ленінград"» від 14 серпня 1946 року). Після смерті Й. Сталіна відбулося незначне загальне ослаблення цензурних обмежень (так звана «Хрущовська відлига»), проте пізніше, приблизно з 1964-1966 року, заборони знову посилювалися. У період перебудови, який почався з 1985 р. і закінчився розпадом СРСР у 1991 р., цензура поступово послаблялася, зійшовши до 1991 р. майже нанівець [25].

У серпні 1946 р. відбувся перший, після війни, пленум ЦК ВКП (б), на якому звучали гострі звинувачення проти великої групи літераторів і науковців, визначено генеральну лінію партії, у тому числі стосовно напрямів і об'єктів ідеологічної чистки. Надалі, у післявоєнні роки вплив комуністичної партії все більше посилювався на ЗМІ більше в сторону заперечення розповсюдження негативної інформації про владну верхівку Радянського Союзу та недоліки її діяльності.

Першим же кроком на шляху запровадження партійного управління в мистецтві слова стала постанова ЦК РКП (б) «Про пролеткульт» від 10 листопада 1920 р. (було опубліковано в газеті «Правда» у грудні 1920 р.). Це був перший документ, який визначав політику партії в галузі літератури. Цією постановою Пролеткульту (недержавне об'єднання пролетарських культурно-просвітницьких організацій), пропонувалося підкоритися партії і увійти, в якості відділу, в Народний комісаріат освіти (Наркомат освіти). Обговорювалися, головним чином, естетичні та ідеологічні позиції лідерів Пролеткульту (О. Богданова, В. Плетньова та ін.): ідеї про створення

нового мистецтва, нової людини, заперечення класичного мистецтва як буржуазного і чужого [26, с. 85].

Таким чином, слід звернути увагу на взаємозв'язок усіх факторів впливу на людей. При цьому, потрібно враховувати, що вони утворюють єдину систему. Кожен окремо взятий компонент повноцінно взаємодіє з усіма іншими, а тому неможливо уявити всю цілісну систему за відсутності одного. Зміна умов існування є передумовою застосування нових парадигм організації суспільних взаємовідносин на побутовому рівні. Видозміна моделі поведінки людини тягне за собою зміну прийнятої ідеології в суспільстві, що в подальшому відобразиться в культурі цього суспільства. Той момент, коли в особі певного народу стикаються два фронти ідеологій (у нашому випадку, це старий дореволюційний світ та «новий» комуністичний), то це приводить до видозміни усіх сфер життя в суспільстві. У Конституції СРСР від 6 липня 1924 р. прямо наголошувалося, що світ розділився на два фронти: де з однієї сторони був поганий закордонний капіталізм, а з іншого – світлий радянський соціалізм. Проект «нової» людини став тим перехідним елементом цього ідеологічного

фронту, який повністю відтворив ключові ідеї Радянського Союзу у цій боротьбі.

Висновки. Таким чином, в Радянському Союзі намагалися створити людину «нового» типу, яка повинна була відповідати комуністичній моделі життя. Подібні зміни впроваджувалися владною верхівкою СРСР за допомогою: ідеологічного впливу, архітектурної інженерії, контролю мас-медіа та педагогічним проектуванням. За допомогою архітектурної інженерії було створено житлові та робочі (навчальні) комплекси-комуни, завданням яких було змінити умови життя людей та масово впровадити колективізм. Контроль мас-медіа включав у себе повний контроль владою інформаційної сфери, а саме телебачення, радіомовлення та літератури, введення жорсткої цензури на ті види інтелектуальної діяльності, що у своїй ролі виступали проти комуністичної ідеології, поширення літератури, завданням якої було виставити комуністичну партію та ідеологію як істинно вірну, а все інше – як задатки буржуазії та «старого» світу. Ідеологічний вплив здійснювався за допомогою зміни чинного законодавства на підтримку комуністичної ідеології, наприклад, впровадження жорсткої цензури на твори некомуністичного напрямку.

Література:

1. Vita-More N. Transhuman History. [Електронний ресурс]. URL: <https://web.archive.org/web/20120419161918/http://www.transhuman.org/transhistory.htm>.
2. Турчин А. В., Батин М. А. Футурология. XXI век: бессмертие или глобальная катастрофа? Москва: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2013. 263 с.
3. Российское Трансгуманистическое Движение. [Електронний ресурс]. URL: <https://transhuman.ru/>.
4. Молостова Е. С. Модели «нового человека» в советский период: подступы к трансгуманизму. Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Философия. Социология. Право. 2014, № 9, С. 168–175.
5. Троцкий Л. Д. Сочинения. Том XXI. Проблемы культуры. Культура переходного периода. Москва, 1927. 586 с.
6. Новиков С. Г. Проектирование «Нового человека» в советской России 1920-х годов. Отечественная и зарубежная педагогика. 2019. № 1 (57). С. 161–174.
7. Овери Р. Сталин и Гитлер; перевод с англ. М. В. Ан. Москва: АСТ, 2015. 719 с.
8. Кравченко А. Создание нового советского человека. [Електронний ресурс]. URL: <https://arzamas.academy/materials/1499>
9. Гастев А. К. О тенденциях пролетарской культуры. Пролетарская культура. 1919. № 9–10. С. 33–45.
10. Хрусталева М. Светлое будущее: символический потенциал новой жизни дома-коммуны. Heritage at Risk - Special Edition 2006: The Soviet Heritage and Europe Modernism / ed. by J. Haspel, M. Petzet, A. Zalivako and Ziesemer. Berlin, 2007. P. 53–54.
11. Русецкая Ю. А., Лещина О. В. Дома коммуны как пример связи архитектуры и политики. НИРС-74: материалы научно-практической конференции студентов и курсантов (Минск, 25 апреля 2018 г.). Минск: БНТУ, 2018. С. 523–525.

12. Ярская-Смирнова Е. Советская социальная политика 1920-1930-х годов: идеология и повседневность: сборник статей. Москва: Вариант, 2007. 432 с.
13. Тюска В. Историчний аналіз діяльності студентського клубу. Нова педагогічна думка. 2014. № 1. С. 133–137.
14. Строительство Москвы. 1929. № 12. 36 с.
15. Измозик В. С., Лебина Н. Б. Петербург советский: «новый человек» в старом пространстве. 1920–1930-е годы. (Социально-архитектурное микроисторическое исследование). СПб.: Крига. 2010. 233 с.
16. Резванов С. В., Резванова Л. А., Титова Е. В. Мировоззренческие метаморфозы в истории отечественной философии 20–30-х гг. XX века. Манускрипт. 2019. № 7. С. 107–110.
17. Преображенский Е. А. О морали и классовых нормах. Москва: ГИЗ, 1923. 114 с.
18. Барич А. А. Идея школы-общины в педагогическом наследии А. С. Макаренко. Известия Волгоградского государственного педагогического университета. 2012. № 5. С. 158–161.
19. Новиков С. Г. Советский воспитательный проект первой XX века: взгляд сквозь призму истории ментальности. Издательство Волгоградского гос. пед. ун-та. 2014. № 6 (91). С. 20–25
20. Новиков С. Г. А. С. Макаренко: марксизм и советский воспитательный проект 1920 – 1930-х годов. Историко-педагогический журнал. 2011. № 1. С. 130–137.
21. Бабич Е. С. Трансформация представлений российских политиков об идеальном человеке в 1917–1938 гг. Вопросы исторической науки: материалы II междунар. науч. конф. (г. Челябинск, май 2013 г.). Челябинск: Два комсомольца, 2013. С. 34–37.
22. Симмонс Э. Дж. Политический контроль и советская литература. Политическая лингвистика. 2008. № 24. С. 156–163.
23. Гайдар А. П. Тимур и его команда. Классная классика. Москва: Издательская группа "Махаон", 2016. 96 с.
24. Колмаков А. В. Документы 20-30-х гг. XX века: история порабощения советской литературы. Philological Class. 2007. № 1. С. 61–64.
25. Рейфман П. С. Цензура в дореволюционной, советской и постсоветской России. В 2-х томах. Т. 1. Вып. 1. Под ред. Г. Г. Суперфина. Пред. И. А. Пильщикова и В. С. Парсамова. Москва: Пробел-2000, 2014. 232 с.
26. Кораблёва Т. Ф. Homo Sovieticus как проект и реальность. Народное образование. 2019. № 4. С. 82–95.